

Etika in vrednote v šoli: 6–8 let

Projekt ETHIKA: Etika in vrednote v šolah in vrtcih

✂ Stanko Gerjolj, Franz Feiner, Mojca Resnik

Projekt ETHIKA: Etika in vrednote v šolah in vrtcih je mednarodni projekt v okviru programa Erasmus+, katerega cilji so razvijanje in spodbujanje inovativnih praks v šolskem izobraževanju na področju etike, vrednot in kritičnega mišljenja, razvoj učnih gradiv in metod za to področje ter s tem tudi povečanje priložnosti za izobraževanje in usposabljanje učiteljev in vzgojiteljev ter na koncu povečanje ozaveščenosti na ravni šolskih in vzgojnih politik o pomenu etike in vrednot ter večji vnos teh vsebin v izobraževalne poti učiteljev in vzgojiteljev.*

drugih in jih v domišljiji umestiti v svojo 'logiko'. Kljub dokaj dobro razviti sposobnosti empatije pa se precej strogo držijo logike 'fair playa', ko dogodke presojujejo na podlagi poenostavljene 'matematične pravičnosti', ki zna biti blizu starozaveznega pravila "zob za zob". Ker pa v sebi že čutijo, da je življenje kompleksno dogajanje in se ne da ujeti v preprosta pravila, se o etičnih in moralnih vprašanjih radi pogovarjajo in debatirajo. Včasih vprašanja kar vrejo iz njih, drugič 'poznajo' odgovor na vsako vprašanje, čeravno čutijo, da njihovi odgovori niso dokončni. Takrat pričakujejo odziv učitelja, vzgojitelja, kateheta, a ne kot dokončnega in absolutno 'pravičnega', marveč le kot mnenje. Če podamo svoje mnenje kot 'absolutno pravilen' odgovor, se ga branijo in iščejo protiargumente; če pa podamo le svoje mnenje, o njem neobremenjeno razmišljajo in permanentno reflektirajo, v prihodnosti pa ga – če

Več o projektu: <http://www.ethics-education.eu/home/index.htm>

zaznajo njegovo relevantnost – brez težav ponotranjijo.

Človek je ustvarjen za odgovornost

Izgovorjena beseda je pogoj za odgovor in odgovornost. To zaslutimo že v svetopisemskih poročilih o stvarjenju. Stvarstvo, ki ga je Bog dal človeku v odgovornost (1 Mz 1,28–29), je neke vrste 'odgovor' na njegovo izgovorjeno besedo. To še posebej velja za človeka, ki ga je Bog ustvaril kot bitje odnosov, ki vključujejo odgovornost. Z 'vdihom' oživljajočega duha, ki ga lahko prepoznamo kot "Božji poljub", je Bog namreč stopil v neposreden stik z njim in človek (Adam) mu je odgovoril s

Vzgoja za odgovornost ob začetku osnovne šole

Z vstopom v šolo otroci zapustijo tako imenovano predoperacionalno obdobje in se hitro učijo operacionalnih veščin. Na tej stopnji emocionalni razvoj otroka poteka brez večjih napetosti.

Operacionalno mišljenje, ki je ena temeljnih dodatnih sposobnosti in je značilno za latentno obdobje, otroku omogoča hitrejši uvid v stvarnost, s tem pa tudi v logiko odnosov. Na podlagi enostavnega logičnega mišljenja začnejo otroci odkrivati naspotja pri razglabljanju o življenjskih vprašanjih ter iskati 'logične' rešitve. Nejasnosti jih vznemirjajo, zato si želijo jasnih odgovorov in spoznanj. Otroci razumejo svojo vlogo, znajo pa se empatično živeti tudi v vlogi

Foto: Mirej Hozjan

hrepenenjem po dodatnem odnosu. Bog je tako začutil, da "ni dobro za človeka, da je sam" (1 Mz 2,18), in mu je – v sodelovanju z njim – podaril Evo.

V stavku, da je Bog ustvaril človeka "kot moškega in žensko" (1 Mz 1,27), je besedica "in" ključnega pomena, saj simbolizira odnos in tako je prav po njej človek podoba Boga. Božja podoba ni 'v' nas, postanemo pa to po ljubečih odnosih. Ti so simbolno navzoči v podobi drevesa spoznanja dobrega in hudega oz. drevesa življenja. To drevo stoji sredi vrta, v središču našega življenja, njegovi sadovi pa so namenjeni ne temu, da bi jih pojedli, marveč da jih odgovorno živimo in negujemo (1 Mz 2,16–17).

Pripoved o evoluciji ustvarjanja človeka ponazarja, da je sposoben transcendentnega odnosa celo pred imanentnim. Bog mu namreč "vdahne življenjski dih" pred stvarjenjem Eve. Sposobnost imanentne komunikacije je torej sad transcendentne komunikacije. Šele po komunikaciji z Bogom se Adam prepozna kot človek in šele nato je sposoben tudi z Evo komunicirati kot s človekom. Kot bitje komunikacije se prepozna ne na ravni imanentne, marveč na ravni transcendentne komunikacije.¹ Res pa je, da Bog potem takoj 'začuti', da človek kot bitje komunikacije ob sebi potrebuje nekoga sebi primerne, s katerim bo življenje delil na človeški, imanentni ravni.

Na tej ravni pa seveda lahko drug drugega tudi ranita, kar se pokaže ob izvirnem grehu, ko "pojesti besedo odgovorne ljubezni". S tem "spoznanjem dobrega in hudega" se najbrž ne spreminjajo dejanja, spremenita pa se njihov namen in pomen. Adam in Eva sta morda spoznala, da z istimi besedami, s katerimi sta si izražala ljubezen, drug drugega lahko tudi prizadeneta in ranita, ko jim nadene ta obleko cinizma in hinavščine. Po tem spoznanju Bog z izgonom iz raja človeka ne vrže nujno v objektivno težje okoliščine; bolj gre za odkritje ranljivosti, pri čemer lahko človek iste okoliščine doživlja kot nekaj tragičnega in bolečega. V tem smislu nas vsaka resna in iskrena refleksija lastnih dejanj "vrže iz raja" namišljene plemenitosti in brezskrbnosti. Postavi nas

pred ogledalo, ki razkrije tudi senčne in grešne plati našega življenja. Ob tovrstnih spoznanjih se včasih drug pred drugim zakrivamo in zapiramo v svoj svet. Toda takšno življenje nima perspektive in prihodnosti, ker ni odgovorno. Podobno kot Adama in Evo Bog takrat tudi nas v obliki "blagega vetriča" vesti pokliče na odgovornost. Priznanje nas "obleče" in nam nudi dovolj občutka varnosti, kar omogoči nov začetek odgovornejšega življenja.

Vzgoja za zdrave etične odnose

Človek se torej šele v komunikaciji z drugim zave samega sebe in prepozna lastno podobo. Poleg Svetega pisma in mnogih drugih literarnih oblik to potrjujejo številni pedagoški in psihološki ter sociološki in filozofski diskurzi. Znani zagovornik principov dialoga Martin Buber (2008) poudarja, da je odnos temeljna oblika življenja. Psihoterapevt Joachim Bauer (2009) pa ugotavlja, da je človek celo biološko in genetsko ustvarjen za odnos. V nasprotju z neodarvinisti, ki govorijo o človeku lastnem "egoističnem genu", sodobni znanstveniki vse bolj poudarjajo, da je človekova genetika ustvarjena za sodelovanje in ustvarjalnost ter zaupanje in komunikacijo. Dognanja nevrobiologov odkrivajo, da se vse, kar izkusimo in doživimo na ravni odnosov, transformira v biološke signale v možganih, ki vplivajo na naše ravnanje in obnašanje (Bauer, 2007: 15–16). Pozitivna komunikacija tako 'trenira' naše telo za boljše odnose, negativna komunikacija pa hromi medsebojne odnose, kar dodatno ogroža uspešno komuniciranje. To človeka potiska v stresne situacije; stres, strah pred napakami in poniževanje pa so "ubijalci učenja" (n. d.: 37).

Bauer navaja tri tipe nevrobioloških signalov, ki so ključni za uspešno življenje in delo. To 'sveto trojico' sestavljajo: dopamini, ki nas hranijo z veseljem do dela, vztrajnosti in naporov; opiodi, ki skrbijo za dobro telesno in čustveno počutje; ter oksitocin, ki nas motivira, da smo radi med ljudmi in se počutimo povezane z drugimi (n. d.: 19). To pomeni, da je zdrava vzgoja

hkrati tudi etična in obratno; etična vzgoja, ki temelji na celostni komunikaciji, je tudi zdrava.

Ne 'egoistični gen' torej, marveč pozitivni odnosi so potrebni za preživetje. To na simbolni ravni slikovito prikazuje tudi starodavna biblična pripoved o vesoljnem potopu, ki ponazarja stisko, ko nam 'teče voda v grlo'. V svojo 'barko rešitve' Noe ne povabi 'najmočnejših', marveč bitja po parih – moškega in žensko (1 Mz 7,1.5). Krize in stiske premagajo torej bitja, ki so sposobna odnosov. Upoštevajoč celotno zgodbo, predvsem za človeka velja, da gre za nesebične in etične odnose. Taki ljudje lahko oblikujejo 'communitio'², ki preživi in omogoča preživetje.

Didaktična priporočila

Antropološka podlaga etične komunikacije se kaže v hvaležnosti, da se lahko pogovarjam; da sem sposoben dajati odgovore, ki temeljijo na odgovornosti.

Prve 'odgovore' sem lahko dal na materina senzibilna vprašanja že v prenatalni dobi. Čeprav moji odgovori še niso bili ne vem kako 'odgovorni', so vplivali na materino počutje in njene odgovore. V meni pa se je že ustvarjal občutek prazaupanja, na podlagi katerega so me starši potem vzgajali za odgovorno življenje.

Po rojstvu so me starši učili govoriti. Usposobili so me, da postavljam vprašanja in dajem odgovore, hkrati pa me naučili, da sem lahko povedal, kako se počutim, kaj je zame pomembno, česa si želim ipd. Darovali so mi življenje in varnost. Preko bratov in sester so me učili 'odgovorno' komunicirati z vrstniki.

Otroci prihajajo v šolo iz različnih družinskih in socialnih okolij. Nekaj občutka za odgovornost vsekakor prinesejo s seboj. Ne nazadnje so obiskovali vrtec, se družili s prijatelji, morda so doma že skrbeli za kako hišno ali drugo domačo žival, se učili poskrbeti za svoj bivanjski prostor, pospravljali igrače ipd. S takimi in podobnimi izkušnjami otroci prihajajo v šolo in pričakujejo, da jih nadgrajujejo tudi v šolskem prostoru. Zato je treba oblikovati *pozitivno šolsko klimo*, ki bo omo-

gočala varen prostor za komunikacijo. Učiteljice in učitelji stopajo v vlogo ključnih 'angelov' v življenju otrok, s katerimi se želijo ne le 'službeno' pogovarjati, marveč tudi zaupno komunicirati.

Drugo didaktično priporočilo se nanaša na *pozitivno komunikacijo*. Gotovo je tu in tam potrebno opominjanje, a sodobna, zdrava etična vzgoja je vendarle bolj usmerjena v iskanje in uresničevanje dobrega.

Nedvomno negativni primeri včasih močneje spregovorijo od pozitivnih, a zlasti za to starostno obdobje so *pozitivni zgledi* bolj priporočljivi. Skrb za pozitivne zglede lahko velja kot tretje didaktično priporočilo.

Kot četrto didaktično priporočilo lahko navedemo celostno učenje in poučevanje. Celostno poučevanje je celostno in etično učenje tako za učence kot učitelja ter vključuje tudi vsa prva tri priporočila. S strani učitelja je pomembno, da v učnem procesu zna

aktivirati vse vrste inteligentnosti, o katerih govorimo predvsem od Howarda Gardnerja (2006) naprej.

Celostna vzgoja je znana predvsem po tem, da spodbuja odkrivanje in oblikovanje lastne podobe, ki se kristalizira v permanentni osebnostni rasti in je neke vrste 'pot k jazu'. V tem kontekstu se zlasti v Evropi razvija posebna smer humanistične pedagogike, ki ji pravimo 'geštaltpedagogika'³. Veliko se ukvarja s simbolno govorico in ugotavlja, da je človek samemu sebi največji simbol. Čeprav je za učence prvih razredov osnovne šole delo s simboli še zahteven projekt, lahko vključimo v pedagoško delo veliko elementov te celostne vzgoje, predvsem risanje, kiparjenje, delo s slikami ter glasbo in telo. ■

Literatura

Bauer, Joachim (2007): *Lob der Schule: Sieben Perspektiven für Schüler, Lehrer und Eltern*. Hamburg: Hoffmann und Campe.

Bauer, Joachim (2009): *Princip človečnosti*. Ljubljana: Claritas.

Buber, Martin (2008): *Das Dialogische Prinzip*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

Gardner, Howard (2006): *Multiple Intelligences*. New Horizons. New York: Basic Books.

Opombe:

- * Projekt je financiran s strani Evropske unije in slovenske nacionalne agencije za program Erasmus+. Vsebinska prispevnost je izključna odgovornost avtorjev in tako v nobenem primeru ne predstavlja odgovornosti Evropske unije in Slovenske nacionalne agencije za program Erasmus+.
- 1. To potrjuje tudi antropologija kot veda o človeku. Grška beseda 'anthropos' namreč pomeni tudi 'gledati navzgor, dvigniti obraz', kar nakazuje hrepenenje po presežnosti.
- 2. To posrečeno povzemata latinska izraza 'communio' (skupnost) in 'communicatio'.
- 3. 'Gestalt' v nemščini pomeni lik, podoba in se ne prevaja. Registrirana je tudi pri Evropski uniji, v Sloveniji pa se izvaja poseben izpopolnjevalni program *Geštaltpedagogika* (<http://www.teof.uni-lj.si/?viewPage=194>). Deluje tudi *Društvo za krščansko geštaltpedagogiko* (<http://geštaltpedagogika.rkc.si/>).

Foto: Minka Hrovat

Delovni list: **Odgovornost****Nilski konj in čebelica****Tema:** odgovornost**Starost otrok:** od 6 do 8 let**Čas izvedbe:** 90 minut (dve šolski uri). V primeru ene šolske ure po lastni presoji izpustimo katerega od navedenih ciljev.**Ključni vzgojni in učni cilji:** Otroci narišejo zgodbo (prostorsko-vizualna inteligentnost); spoznajo naloge in vloge različnih bitij v naravi (eksistencialna /naravoslovna/ inteligentnost); s pomočjo sluha zaznajo intonacijo akterja (glasbena inteligentnost); se vživijo v vlogo posameznih akterjev v konkretni situaciji ter morda upodobijo to občutje s telesno držo (telesno-kinestetična inteligentnost); kritično ovrednotijo dejanja akterjev (matematično-logična inteligentnost); primerjajo lastnosti posameznih akterjev (interpersonalna inteligentnost); poiščejo primere v lastnem življenju (intrapersonalna inteligentnost); razmišljajo in izrazijo svoje mnenje (verbalno-lingvistična inteligentnost).Zgodba je v programu PowerPoint dosegljiva na naslovu: https://www.google.si/?gws_rd=cr,ssl&ei=6EZFVY2uOomesgHyzYCoAg#q=Nilski+konj+in+%C4%8Debelica**Opis učne ure****Pripomočki:** računalnik, projektor, delovni (beli) listi, barvice/voščenske.**Izvedba:** Učno uro načrtujemo in izvedemo na več načinov. Na začetku učence uvedemo v predstavitev zgodbe v programu PowerPoint. Zgodbo lahko preberemo ali na kratko predstavimo.

Po predstavitvi izpeljemo (delni) načrt, kot je predstavljen z učnimi cilji.

V pogovoru lahko otrokom postavimo naslednja vprašanja:

- Ali v zgodbi nastopajo dobri in zlobni (slabi) liki?
- Kdo je v zgodbi (ne)odgovoren?
- Zakaj je nilski konj neodgovoren?
- Si tudi ti kdaj neodgovoren?
- Zakaj mislite, da je čebelica odgovorna?
- Kaj se lahko zgodi, če smo neodgovorni?
- Kaj pomeni biti neodgovoren (neodgovornost)?
- Kaj pomeni biti odgovoren (odgovornost)?
- Ali meniš, da si odgovorna oseba? Zakaj?

Priporočljivo je, da otroci sedijo v krogu, saj tako lažje in bolje komunicirajo. Otroci naj drug drugemu sami postavljajo vprašanja in odgovarjajo, saj tako sami vodijo razvoj misli. Cilj pogovora je, da spoznamo, kaj je dobro in kako ga lahko uresničujemo v vsakdanjem življenju.

Zgodba

Čebelica na travniku nabira med, medtem pa jo nilski konj ogovori: "Sedaj imam pa dovolj tega brenčanja. Nihče ne more spati zaradi tebe!" Čebelica mu odgovori: "Zakaj kričiš name, velikan? Tako velik si, pa te moti moje brenčanje? Ali ne veš, da smo čebele koristne? Nabiramo cvetni prah in pomagamo cvetlicam, da rastejo."

"Vem, da brenčiš že od zgodnjega jutra. Zakaj pa poskakuješ po cvetlici? Pojdi stran! Tvoje brenčanje je nadležno!"

"No, če tako želiš... Adijo, ti velika lena žival," mu odgovori čebelica.

"Ni mi mar za čebele in cvetlice, samo spal bi rad. Zato odleti stran, kakor hitro moreš, to je moj travnik. Ne potrebujem medu in rož, potrebujem tišino!" Čebelica odleti. Nilski konj ostane sam in končno v miru zaspi. Naslednje jutro, ko se zbudi, zadovoljno mrmra: "Oh, kakšna tišina! Sonce je že na nebu, nadležne čebele ni. Odlično, torej lahko še malo zaspim." Počasi postaja osamljen in lačen, saj okoli njega izginja cvetoči travnik. "Ojej, kako dolgo sem spal. Sedaj sem končno srečen. Kaj pa sedaj? Hm, pogledj, tukaj ni ne trave ne cvetic. Kaj pa naj sedaj pohrustam? Dolgčas mi je ... No, vsaj nadležne čebele ni tukaj. Mislim, da bom še malo zaspal."

Naslednji dan: "Kaj pa sedaj? Kje je ta nadležna čebela? Počasi se mi dozdeva, da je imela prav. Odkar je odšla, ni več niti trave niti cvetja."

Čebelica prileti, ko zasliši nilskega konja: "Ali iščeš mene? Tukaj nimam kaj početi, odkar ni cvetic. Kako žalostno zgleda tole! Si lahko iskren? Ali res niti malo ne pogrešaš cvetic in trave?"

Nilski konj odgovori: "Saj ničesar ne potrebujem. Jaz lepo tu počivam in nihče me ne moti. Toda če ti povem po resnici, malo sem lačen, in če pomislim, pogrešam cvetlice in travo. Ampak če moraš brenčati naokrog za to, da so tu cvetlice, potem mi je bolje brez njih." "Dobro, potem pa grem," odgovori čebelica in zopet odleti.

Nilski konj začne razmišljati: "Oči imam zaprte, toda spati ne morem. Mislim, da je imela čebela prav! Res sem že lačen; če bi bila tu trava, bi si lahko privoščil kaj za pod zob. Pa tudi cvetlice so bile lepe. Oh, ta čebela, pravzaprav niti ni bila tako nadležna. Samo malo je brenčala. Tako majhna je, jaz pa tako velik. Res sem velika razvajena žival. Brenčeča majhna čebelica, kje si?"

Čebelica prileti nazaj: "Kaj pa bi rada sedaj, ti velika lena žival?" Nilski konj ji odgovori: "Rad bi spet nazaj travo. Pa tudi cvetlice, če je mogoče ... Tako mi je žal. Mi lahko pomagaš?"

"No, prav. Ampak imam veliko dela. Ti pa lahko sedaj spiš," mu odgovori čebelica. Ko se nilski konj zbudi, presenečeno vzklikne: "Poglej te čudovite cvetlice! Čebelica je zares dobro opravila svoje delo!"